

altijd zwaar bepoederd was, ‘wovon sein Rockkragen immer wie mit Mehl bestreut aussah’, en die zijn taalkunde ‘recht excentrisch und unbrauchbar’ noemt. Alleen al deze bijlagen zouden de editie dubbel en dwars de moeite waard maken. Het is misschien een wat beladen term, maar ik zou hier zonder meer willen spreken van een enorme liefde van de editeur voor het object van zijn werkzaamheden. Tegelijkertijd weet hij toch een ironische distantie te bewaren die verfrissend werkt. Over de heikele kwestie dat Bilderdijk zijn twintig jaar jongere geliefde beschouwde als zijn wettige echtgenote, merkt de editeur bijvoorbeeld op: ‘In een hem vaak toegeschreven ‘psychologische gespletenheid’ zou hij op dat moment zijn vergeten dat hij in Den Haag een echtgenote [...] in weinig benijdenswaardige omstandigheden had achtergelaten.’

Wat kan de onderzoeker uit deze editie leren? Allereerst natuurlijk tal van biografische details, waarbij telkens weer het woekeren met uiterst bescheiden geldmiddelen de overhand heeft. Het is roerend om te zien hoeveel aandacht Bilderdijk en Catharina hebben voor elkaars dagelijkse werkzaamheden, kwalen en verdere besognes. In schril contrast daarmee staat de houding van Bilderdijk ten opzichte van zijn echtgenote in Holland, en vooral de manier waarop hij omspringt met zijn dochter Louise, die op een gegeven moment aan zijn zorgen wordt toevertrouwd. Daarnaast komen we hier allerlei gegevens tegen over de totstandkoming van Bilderdijks publicaties, zijn contacten met mensen in binnen- en buitenland en zijn opvattingen inzake politiek en recht, religie en samenleving, poëzie en tekenkunst, taalkunde en geschiedenis. Wat die opvattingen betreft, valt op hoe Bilderdijk in het buitenland, ondanks zijn geweeklaag en ondanks zijn worsteling om het hoofd financieel boven water te houden, als het ware ruimer ademhaalt nu hij niet meer gebonden is aan de beperkingen van de Nederlandse samenleving. Wie deze brieven leest, voelt de confrontaties met zijn vroegere vaderland na zijn terugkeer al aankomen. Tenslotte wordt de lezer, net als in het vorige brievendeel, ook hier weer getroffen door het fraaie, hartstochtelijke liefdesproza van Bilderdijk en Catharina. En dat nog wel in het Engels, een taal waarvan altijd wordt gezegd dat Nederlandse intellectuelen haar destijds niet of nauwelijks beheersten. Toegegeven, de in Engeland opgevoede Catharina verzuchtte wel eens over haar eigen stijl: ‘Heavens, what English!’. De hedendaagse lezer, zelf opgegroeid in het tijdperk van de allesbeheersende *Pax Americana*, is soms geneigd van Bilderdijks Engelse briefstijl hetzelfde te zeggen. Toch blijft het interessant om op

nieuw te zien hoe goed hij zich in deze taal kon redden.

Deze brieveneditie vormt, kortom, een indrukwekkend monument voor een man die zelf al even *recht excentrisch und unbrauchbar* was als zijn taalkunde, maar die steeds nieuwe generaties blijft intrigeren. Ik zie uit naar het volgende deel.

G.J. Johannes

S. Vestdijk & Henriëtte van Eyk, *Wij zijn van elkaar. Brieven 1946-1947*. Ingeleid en bezorgd door Wim Hazeu. Amsterdam: De Bezige Bij, 2007. – 344 pp. ISBN 978 90 234 22761.

Hugo Claus & Roger Raveel, *Brieven 1947-1962*. Inleiding, tekstverzorging en annotaties Katrien Jacobs. Gent: Ludion, 2007. – 317 pp. ISBN 978 90 5544 665 0.

Sinds jaar en dag schrijven schrijvers niet alleen gedichten, romans en essays, maar ook brieven. Die zijn soms met het oog op publicatie vervaardigd, maar vaak ook niet. De elektronische communicatiemiddelen hebben voor ingrijpende veranderingen gezorgd, maar de papieren brief is daardoor voorlopig niet verdwenen. Veel schriftelijke correspondentie wordt na verloop van tijd uitgegeven, ofwel omdat de brieven stilistisch een hoog niveau halen, ofwel omdat zij literair-historisch of biografisch waardevol worden geacht. De relatie van de biografie met de bestudering van de literatuur blijft daarbij niet zelden onhelder.

Onder de titel *Wij zijn van elkaar* heeft Wim Hazeu een deel van de briefwisseling uitgegeven tussen Simon Vestdijk en Henriëtte (Jet) van Eyk. In de eerste zin van zijn inleiding rept Hazeu van ‘de schrijvers Henriëtte van Eyk (1897-1980) en Simon Vestdijk (1898-1971)’. Het literaire aspect speelt echter een geringe rol in de correspondentie, zoals alleen al blijkt uit de registers op de boeken van de twee auteurs, die Hazeu naast een personenregister aan zijn editie heeft toegevoegd. Zelfs over het meest genoemde werk, Vestdijks roman *De redding van Fré Bolderhey*, laat zijn schepper niet veel meer los dan dat hij zijn psychiatrieboeken heeft geraadpleegd voor het geval van geestesziekte dat hij beschrijft (p. 44) en dat hij een bepaalde passage in het manuscript heeft aangepast (p. 248).

Wat is dan wel het belang van deze uitgave? *Wij zijn van elkaar* bevat de brieven van Van Eyk en Vestdijk uit 1946 en 1947, de eerste twee jaren van hun relatie, die al spoedig ontstond, nadat zij elkaar eind 1945 hadden leren kennen. De volledige looptijd van de briefwisseling beslaat de perio-

de januari 1946 – juli 1962. Van de 440 brieven is nu iets meer dan een kwart gepubliceerd. Het is onduidelijk waarom Hazeu gekozen heeft voor de correspondentie uit 1946-1947 en niet een selectie heeft gemaakt uit alle beschikbare brieven. Wellicht moet de volgende alinea uit de inleiding als verantwoording dienen:

Aan het eind van 1947 is alles pais en vree. Vestdijk heeft een depressie ('de prijs voor mijn talent') achter de rug. Hij heeft de roman *Bevrijdingsfeest* voltooid, hij is met Henriëtte van Eyk begonnen aan de brievenroman *Avontuur met Titia* en hij zal een schrijver van de naoorlogse generatie, W.F. Hermans, ontmoeten. (p. 12)

De afronding die Hazeu suggereert, is bedrieglijk, want Vestdijk zal tot 1962 van meer depressies genezen en meer romans schrijven, terwijl de ontmoeting met Hermans niet de mijlpaal in het literaire leven van Vestdijk is die Hazeu ervan lijkt te maken.

Wie geïnteresseerd is in de biografie van Vestdijk, komt wel aan zijn trekken. Zij het dat zich hier de vraag opdringt die meer schrijversbiografieën oproepen: is de kennis van het literaire werk ermee gediend? In het begin van de correspondentie, waarvan Vestdijk het leeuwendeel voor zijn rekening neemt, tracht hij Van Eyk epistolair te veroveren: brieven van meer dan tien bladzijden zijn geen uitzondering. Hij wil het leven in Doorn met zijn huisgenote Ans Koster opgeven en met Jet van Eyk in Amsterdam gaan wonen. De laatste zwicht onder de aandrang van Vestdijk, maar deze begint al snel te retireren. Op 27 februari 1946 waarschuwt hij haar al: 'Eén ding moet je altijd voor oogen houden: ik ben tot in mijn vingertoppen een kunstenaar, en daarnaast een filosoof' (p. 85). Mede onder druk van Ans Koster, die met zelfmoord dreigt en occulte machinaties in het vooruitzicht stelt, besluit Vestdijk in Doorn te blijven. Hij mag dan onbarmhartig oordelen over zijn huisgenote ('Haar beste kwaliteit, wat mij betreft, is en blijft haar domheid' – p. 157), zij creëert de omstandigheden waaronder hij zich volledig kan wijden aan zijn literaire werk. Henriëtte van Eyk, die intussen veel van Vestdijk is gaan houden, gaat dit alles zeer ter harte. 'Gek, 't is net of je hart in hersens is veranderd', schrijft zij op 30 september 1946. Na een onderbreking van enkele maanden wordt de verhouding in april 1947 op instigatie van Vestdijk hervat. En nu geheel op zijn condities: zijn standplaats is Doorn en van tijd tot tijd bezoekt hij Van Eyk in Amsterdam. Ans Koster wordt wijsgemaakt, onder meer via misleidende brieven die het geheime amoureuze briefverkeer

aan het oog onttrekken, dat de twee slechts vriendschappelijke banden onderhouden.

Een boeiende geschiedenis, met fraaie brieven van de kant van Vestdijk, maar een onvolledige, waarvan het literatuurwetenschappelijke belang niet op het eerste gezicht duidelijk is. Om met het eerste punt te beginnen, Hazeu beschreef de verhouding tussen Vestdijk en Van Eyk al in zijn biografie *Vestdijk* (2005). Daarin gaat het over de volledige looptijd en worden de fragmenten uit de brieven aangevuld met passages uit de brieven van Ans Koster en Van Eyks memoires *Dierbare wereld*. En daar blijkt ook de herkomst van de titel die Hazeu zijn editie meegaf. 'Wij zijn van elkaar' is een uitspraak van Vestdijk in een brief van 22 juni 1949 (zie *Vestdijk*, p. 532, noot 1010).

Het tweede punt hangt samen met de waarde die men aan biografische informatie toekent. Vergroten of veranderen deze gegevens ons inzicht in het literaire werk? Anders dan de hausse aan auteursbiografieën doet vermoeden, moet het antwoord meestal luiden: Nauwelijks. Wel laten de brieven van Vestdijk op voorbeeldige wijze zien dat hij handelt zoals zijn romanfiguren. Het is jammer dat Hazeu verzuimt daarop te attenderen. De aantrekkingskracht die Van Eyk op Vestdijk uitoefent, transformeert hij in een liefde op afstand. Hij noemt zijn geliefde 'de belichaming van een droombeeld' (p. 102), benadrukt het belang van de afstand tussen hen, waardoor zij, vrijwel zeker tegen haar zin, een 'sprookjesgestalte' (p. 152) wordt en associeert haar met zijn moeder en zijn jeugd (p. 55). Hier wordt de onwankelbare trouw zichtbaar aan het prille begin van de liefde, door Vestdijk exemplarisch beschreven in *Terug tot Ina Damman*.

Hazeu heeft met zijn brieveneditie geen wetenschappelijk oogmerk gehad. Dit ligt anders bij Katrien Jacobs, die onder de sobere titel *Brieven 1947-1962* de correspondentie tussen de schilder Roger Raveel en de schrijver, maar ook wel schilder, Hugo Claus heeft bezorgd en ingeleid. De brieven onthullen weinig over het privé leven van de tegenwoordig beroemde, maar toen beginnende kunstenaars. Claus wijgt zelfs dermate hardnekkig over zijn geliefde Elly Overzier, dat zij voor Raveel 'een mysterieus wezen' (p. 161) wordt. 'Schrijf eens iets over haar', spoort hij zijn vriend, vergeefs overigens, aan (p. 150). Maar Raveel, die gedurende bijna alle jaren van de briefwisseling in Machelen-aan-de-Leie verblijft, terwijl Claus rusteloos rondtrekt (Oostende, Parijs, Rome, Gent, om slechts enkele woonplaatsen te noemen), laat evenmin veel los. Stilistische juweeltjes mogen de brieven niet heten. Claus begint in de jaren vijftig zwaarder te formuleren, maar Raveel blijft een beperkt stilist.

Interessant is deze correspondentie, doordat zij laat zien hoe twee kunstenaars hun eerste schreden zetten op het artistieke pad. Claus is in 1947 achttien jaar oud, zijn vriend zesentwintig. Beiden hebben grote moeite het hoofd boven water te houden, maar weten van geen wijken. 'Schilderen is het enige middel waarméé ik mijn bestemming kan bereiken', schrijft Raveel, die tegenwoordig een eigen museum heeft in Machelen-aan-de-Leie, in oktober 1948 (p. 82). Claus is niet op een expliciet credo als dit te betrappen, maar ook hem is het ernst. Hij schildert en schrijft, soms in een hoog tempo. 'De eerste twee hoofdstukken heb ik in een namiddag geschreven, de drie volgende in twee dagen', beweert hij over *De Metsiers*, een roman die dan nog *De eendenjacht* heet (p. 75). Over deze debuutroman heeft Claus zich in later jaren met enig *dédain* uitgelaten, maar in zijn nu uitgegeven brieven is hij bezorgd over de techniek ervan. In de loop van de tijd heeft Claus zich een pantser van ironie aangemeten waarmee hij de buitenwereld op afstand houdt. De brieven tonen een kunstenaar wiens toewijding buiten kijf staat.

Katrien Jacobs heeft de brieven uiterst zorgvuldig, zij het soms wat schools, geannoteerd. Ik doel op de aan encyclopedieën en andere naslagwerken ontleende informatie over de kunstenaars wier namen in de brieven opduiken. Hans Andreus wordt bijvoorbeeld getypeerd als 'de Nederlandse (experimentele) dichter en prozaschrijver, wiens werk was geëvolueerd van spel- se en beeldrijke creaties naar teksten waaruit een tragisch levensgevoel spreekt [...] (p. 159, noot 4). Een nietszeggende karakteristiek.

Dit is slechts een klein smetje op een mooie uitgave, die een aantal kleurenreproducties bevat van het werk van Raveel, bijlagen waarin het (deels ongepubliceerde) werk is opgenomen dat Claus zijn bewonderende vriend toestuurt en een handig register op personen en titels. Met één prangende vraag ben ik blijven zitten. Wat betekent in hemelsnaam het gebod 'Houd u aan het gers!' dat Claus op 14 november 1959 zijn vriend Raveel per prentbriefkaart voorhoudt (p. 187)?

G.F.H. Raat